

PENSUM TIL DIPLOMMODUL FOR FAGLIGE FYRTÅRNE

Læsevejledning

Nedenstående liste er et forslag til relevant pensum for diplommodulet for faglige fyrtårne. Listen er inddelt i forslag til primær litteratur og forslag til supplerende litteratur.

På listen optræder en række publikationer, som Børne- og Socialministeriet har bedt Danmarks Evalueringsinstitut (EVA) udarbejde specifikt til formålet om at bidrage til realiseringen af den styrkede pædagogiske læreplan. Disse materialer er udarbejdet i tæt samarbejde med 'Partnerskab for kompetenceudvikling og viden til praksis', som løbende har bidraget til at kvalitetssikre materialerne. Materialerne er markeret med en * på listen nedenfor. Materialerne findes på www.emu.dk/dagtilbud. Der vil løbende blive udviklet materialer vedrørende samtlige elementer af den styrkede læreplan, og listerne vil løbende blive opdateret med disse tekster.

På listerne indgår også en række andre relevante artikler, som repræsenterer forskellige perspektiver på udvalgte elementer af det pædagogiske grundlag i den styrkede pædagogiske læreplan.

Materialerne har forskelligt format. Nogle er tekster, der skal læses, mens andre udgøres af konkrete redskaber, som deltagerne skal arbejde med eller gives kendskab til gennem undervisningen. Der optræder også forslag til videoer, som kan inddrages i undervisningen.

FORSLAG TIL PRIMÆR LITTERATUR (485 sider)

LITTERATUR, DER OMHANDLER LÆREPLANEN GENERELT OG ER GRUNDLÆGGENDE FOR DEN GENERELLE FORSTÅELSE		
UDGIVER & TITEL	SIDEANTAL	BESKRIVELSE
* Børne- og Socialministeriet (2018). <i>Den styrkede pædagogiske læreplan. Rammer og indhold</i> Findes på emu Dagtilbud.	58 sider	Publikationen beskriver indholdet i den fælles pædagogiske læreplan for dagtilbud og rammerne for de lokale læreplaner, hvert dagtilbud skal udarbejde. Den indeholder blandt andet læreplanens pædagogiske grundlag og beskrivelser af og mål for de seks læreplanstemaer. Den henvender sig til ledelse og personale i dagtilbud, kommunale forvaltninger, pædagogiske konsulenter og andre, der arbejder med pædagogik i dagtilbud. Publikationen samler alle bestemmelser og bemærkninger om læreplanen fra hhv. Dagtilbudsloven og bekendtgørelsen om den styrkede pædagogiske læreplan ("Bekendtgørelse om pædagogiske mål og indhold i seks læreplanstemaer").
*Danmarks Evalueringsinstitut og Børne- og Socialministeriet (2018). <i>Redskab til selvevaluering</i> Findes på emu Dagtilbud.	22 sider	Publikationen er et grundlæggende redskab til at realisere den styrkede pædagogiske læreplan i et dagtilbud. Den giver en ramme for struktureret dialog og systematisk analyse af et dagtilbuds pædagogiske praksis inden for ni vigtige områder af den styrkede pædagogiske læreplan. Redskabet er målrettet ledelse og personale i dagtilbud. Med redskabet i hånden kan man se kritisk og konstruktivt på sin egen pædagogiske praksis ift. centrale begreber fra læreplanen, fx forældresamarbejde, det brede læringsbegreb, børn i udsatte positioner mv. Ved udvælgelse af redskabets enkelte temaer vil de relatere sig til de samme pejlemærker. (Til undervisningen udvælger underviser ca. fem ud af materialets ni tematikker, som kursister skal læse og arbejde med i undervisningen. Obligatorisk læsning er 1) indledning, 2) de fire udvalgte temaer og 3) handleplansskema).

LITTERATUR, DER OMHANDLER ELEMENTER VED LÆREPLANEN			
UDGIVER OG TITEL	SIDEANTAL	BESKRIVELSE	PEJLEMÆRKER
Albrechtsen, T. R. S. (2018). Den styrkede pædagogiske læreplan og åbent dagtilbud. I: Mortensen, T. H. & Næsby, T. (red.), <i>Den styrkede pædagogiske læreplan. Grundbog til dagtilbudspædagogik</i> . Dafolo	12 sider	Kapitlet lægger op til refleksioner over, hvordan pædagoger kan bidrage til et åbent dagtilbud i samarbejde med lokalsamfundet – herunder hvordan der kan skabes lærerige aktiviteter for børn i 0-5-årsalderen med udgangspunkt i de seks temaer i den styrkede pædagogiske læreplan.	Samarbejde: Tværfagligt samarbejde, inddragelse af lokalsamfundet og sammenhæng i børnenes liv. Forskellige elementer i et pædagogisk læringsmiljø og samspillet mellem dem.
Bendix-Olsen, K., Jensen, A. K. & Jørgensen, A. A. (2018). Børn i udsatte positioner udforsket gennem deres adgang til deltagelse i læringsmiljøet. I: Mortensen, T. H. & Næsby, T. (red.), <i>Den styrkede pædagogiske læreplan. Grundbog til dagtilbudspædagogik</i> . Dafolo	12 sider	Kapitlet præsenterer forskellige inklusionsforståelser i pædagogisk praksis, der peger hen mod at arbejde pædagogisk med de fælles deltagelsesbetingelser. Artiklen diskuterer relationen mellem individuelle forskelle og vanskeligheder i børnefællesskaber, og hvordan der kan tages hånd om disse på bedst mulig vis. Dette med henblik på at skabe lige muligheder for alle børns læring.	At alle børn er en del af læringsmiljøet uanset forudsætninger, herunder børn i udsatte positioner. Det gode børneliv med dannelse, børnefællesskaber og børneperspektiver.
Elbæk, S., Høegh, T. & Lillelund, F. (2018). Pædagogisk dokumentation af æstetiske processer. I: Mortensen, T. H. & Næsby, T. (red.), <i>Den styrkede pædagogiske læreplan. Grundbog til dagtilbudspædagogik</i> . Dafolo	12 sider	Kapitlet fokuserer på, at en evaluerende pædagogisk praksis, med henblik på udvikling af gode læringsmiljøer, handler om fortløbende og systematisk beskrivelse (fx foto, observationer, processer og forskellige former for dokumentation.), vurdering og analyse af og refleksioner over sammenhængen mellem det pædagogiske læringsmiljø og børnenes trivsel, læring og udvikling.	Evalueringskultur: En løbende og systematisk beskrivelse (fx foto, observationer mv.), vurdering og analyse af sammenhængen mellem det pædagogiske læringsmiljø og børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse.

*Danmarks Evalueringsinstitut (2018). <i>Forskningskortlægning: Evaluerende pædagogisk praksis</i> Findes på emu Dagtilbud.	90 sider	Kortlægning af de seneste ti års forskning gennem 42 udvalgte studier om evaluering og dokumentation i dagtilbud fra Skandinavien og en række andre lande.	Evalueringskultur: En løbende og systematisk beskrivelse (fx foto, observationer mv.), vurdering og analyse af sammenhængen mellem det pædagogiske læringsmiljø og børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse.
*Danmarks Evalueringsinstitut (2018). <i>Forskningskortlægning: Relationer og interaktioner i dagtilbud</i> Findes på emu Dagtilbud.	76 sider	Kortlægning af de seneste ti års forskning gennem 29 udvalgte studier fra Skandinavien og en række andre lande om, hvad der karakteriserer relationer og interaktioner af høj kvalitet i dagtilbud.	Processuelle forhold i det pædagogiske læringsmiljø (kvalitet i interaktioner mellem børnene, mellem personale og barn/børn, forældre, dagens rytme mv.).
* Danmarks Evalueringsinstitut og Børne- og Socialministeriet (2018). <i>Redskab til forankringsproces</i> Findes på emu Dagtilbud.	12 sider	Forankringsunderstøttende redskab, som beskriver seks konkrete tilgange til at skabe en varig forankring af de lokale forandringer i realiseringen af den styrkede pædagogiske læreplan.	Faglig pædagogisk ledelse med fokus på at lede og udvikle pædagogisk praksis i dagtilbuddet ved at understøtte refleksioner og fagligt begrundende valg.
* Danmarks Evalueringsinstitut og Børne- og Socialministeriet (2018). <i>Kort om: Evaluerende pædagogisk praksis</i> Findes på emu Dagtilbud.	16 sider	Praksisrettet udgave af forskningskortlægningen om en evaluerende pædagogisk praksis i dagtilbud (gennemført af Danmarks Evalueringsinstitut for Børne- og Socialministeriet 2018). Herunder beskrivelse af tre veje til en styrket evalueringspraksis.	Evalueringskultur: En løbende og systematisk beskrivelse (fx foto, observationer mv.), vurdering og analyse af sammenhængen mellem

			det pædagogiske læringsmiljø og børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse.
* Danmarks Evalueringsinstitut og Børne- og Socialministeriet (2018). <i>I dybden med: Samspil og relationer i det pædagogiske læringsmiljø</i> Findes på emu Dagtilbud .	24 sider	Praksisrettet udgave af forskningskortlægning af, hvad der karakteriserer relationer og interaktioner af høj kvalitet i dagtilbud (gennemført af Danmarks Evalueringsinstitut for Børne- og Socialministeriet 2018). Fokus er på tilknytning til barnet, at besvare børnenes behov og ideer i samspil med dem samt at skabe rammer for gode samspil og trygge relationer.	Processuelle forhold i det pædagogiske læringsmiljø (kvalitet i interaktioner mellem børnene, mellem personale og barn/børn, forældre, dagens rytme mv.).
Gravgaard, M. L. (2018). Faglig ledelse med afsæt i en ny styrket læreplan – en kompleks og dilemmafyldt ledelsesopgave. I: Mortensen, T. H. & Næsby, T. (red.), <i>Den styrkede pædagogiske læreplan. Grundbog til dagtilbudspædagogik</i> . Dafolo	12 sider	Artiklen fokuserer på betydningen af, at pædagoger foretager fagligt begrundede valg i organiseringen og ledelsen af de pædagogiske læringsmiljøer i dagtilbud. Artiklen zoomer ind på begrebet refleksion og kommer med bud på en refleksionsmodel, der kan anvendes af pædagoger i praksis.	Strukturelle rammer (fysiske rammer, organisering af tid og personaleressourcer, normering mv.). Faglig pædagogisk ledelse med fokus på at lede og udvikle pædagogisk praksis i dagtilbuddet ved at understøtte refleksioner og fagligt begrundende valg.
Hostrup, M. N. (2014). Forældresamarbejde. I: <i>Inkluderende dagtilbudspædagogik</i> (s. 173-185). Akademisk Forlag	12 sider	Artiklen belyser og diskuterer forældresamarbejdet med dets muligheder og udfordringer for pædagoger og forældre, og tager udgangspunkt i samarbejdet som en del af en inkluderende pædagogisk praksis. Børns muligheder for trivsel, læring, udvikling og dannelse bliver påvirket af dette forældresamarbejde og herunder pædagogernes	Forældresamarbejde om børns trivsel, udvikling, dannelse og læring. At alle børn er en del af læringsmiljøet uanset

		kompetencer til blandt andet at formidle inklusionsperspektivet til forældrene.	forudsætninger, herunder børn i udsatte positioner.
Jæger, H. & Mortensen, T. H. (2017). Didaktik og refleksion i pædagogisk arbejde. I: Mortensen, T. H. (red.), <i>Grundfaglig viden om pædagogiske miljøer og aktiviteter</i> (s. 213-236). Akademisk Forlag	23 sider	Artiklen giver et bud på, hvad didaktiske refleksioner i og over pædagogisk arbejde indebærer for den enkelte pædagog og i samarbejdet mellem pædagoger. En central pointe er, at pædagogers didaktiske forholdemåde er tæt knyttet til refleksion. Der eksemplificeres med to cases fra henholdsvis vuggestue og børnehave. Artiklen har fokus på personalet, der ved hjælp af didaktisk refleksion vil noget med børnene.	Faglig pædagogisk ledelse med fokus på at lede og udvikle pædagogisk praksis i dagtilbuddet ved at understøtte refleksioner og fagligt begrundende valg. Forskellige situationer og interaktioner: leg, rutiner, spontant opståede situationer, planlagte aktiviteter og forløb mv.
Jørgensen, H. H. (2018). Det pædagogiske børnesyn, leg og det gode børneliv. I: Mortensen, T. H. & Næsby, T. (red.), <i>Den styrkede pædagogiske læreplan. Grundbog til dagtilbudspædagogik</i> . Dafolo	12 sider	Med udgangspunkt i eksempler fra et forskningsprojekt vises, hvordan det gode børneliv i daginstitutionerne udfolder sig i et samspil mellem børn og pædagoger. Børn er optaget af leg og af deres relationer til de andre børn, mens pædagogerne danner ramme om legen og fællesskaberne. Kapitlet giver eksempler på, hvordan det pædagogiske kan udspille sig i de øjeblikke, hvor pædagoger tager udgangspunkt i børns perspektiver, deltager i deres lege eller indgår i her-og-nu-samtaler om det, som børn er optaget af.	Det gode børneliv med dannelse, børnefællesskaber og børneperspektiv. Forskellige situationer og interaktioner: leg, rutiner, spontant opståede situationer, planlagte aktiviteter og forløb mv.
Kampmann, J. (2014). For en (gen)erobring af læringsbegrebet. I: Aabro, C. (red.), <i>Læring i daginstitutioner – et erobningsforsøg</i> (s. 15-33). Dafolo	18 sider	Der skildres i dette kapitel forskellige udvekslinger og positioner, der har været i debatten om daginstitutionernes pædagogiske orientering de senere år. Kapitlet byder ind med, at uenigheder om hvad det pædagogiske arbejdes formål skal være, blandt andet handler om forskellige måder	Bred læringsforståelse inden for og på tværs af de seks læreplanstemaer, så børn støttes i at udvikle både sociale, personlige,

		at forstå både læring og leg på.	kropslige og kognitive evner og færdigheder.
Lund, P. B. & Mikkelsen, M. (2018). Muligheder og dilemmaer i forældresamarbejdet. I: Mortensen, T. H. & Næsby, T. (red.), <i>Den styrkede pædagogiske læreplan. Grundbog til dagtilbudspædagogik</i> . Dafolo	12 sider	Kapitel beskriver hvorfor samarbejdet mellem pædagoger og forældre er så betydningsfuldt for barnets trivsel, læring, udvikling og dannelse. I kapitlet gives eksempler på, hvordan samarbejdet kan udfolde sig, og hvilke muligheder og dilemmaer dette kan rumme.	Forældresamarbejde om børns trivsel, læring, udvikling og dannelse.
Skovbjerg, H. M. (2017). Leg og dannelse. I: Mortensen, T. H. (red.), <i>Grundfaglig viden om pædagogiske miljøer og aktiviteter</i> (s. 97-117). Akademisk Forlag	20 sider	Kapitlet undersøger relationen mellem leg og dannelse ved at se på legens stemninger og praksisser – både i en historisk og nutidig ramme. Artiklen undersøger legens egenverdi og hvordan pædagogers viden om leg og legens betydning får konsekvenser for børns meningsdannelse, deres deltagelsesmuligheder og deres positioneringer i legens børnefællesskab.	Det gode børneliv med dannelse, børnefællesskaber og børneperspektiver. Forskellige elementer i et pædagogisk læringsmiljø og samspillet mellem dem.
Stanek, A. H. (2016). Samarbejde på tværs – om børns overgange. I: Graversen, D. T. (red.), <i>Pædagogik i dagtilbud</i> (s. 245-257). Hans Reitzels Forlag	12 sider	Kapitlet beskæftiger sig med betydningen af mulighederne i og udfordringerne ved samarbejdet om sammenhænge i børnenes liv fra familie til institution og videre til skole. Der laves to analytiske nedslag; børns overgange mellem familieliv og dagtilbud og børns overgange fra dagtilbud til skole.	Samarbejde: Tværfagligt samarbejde, inddragelse af lokalsamfundet og sammenhæng i børnenes liv.
Togsverd, L. (2018). Læreplaner på et pædagogisk grundlag. I: Mortensen, T. H. & Næsby, T. (red.), <i>Den styrkede pædagogiske læreplan. Grundbog til dagtilbudspædagogik</i> . Dafolo	12 sider	Med udgangspunkt i det pædagogiske grundlag for den styrkede pædagogiske læreplan, udfolder kapitlet et begreb om pædagogik som en praksis, der foregår i alle handlinger, valg, samspil og processer i daginstitutionens hverdagsliv. Kapitlet fokuserer på, hvad det indebærer, at et læringsmiljø er pædagogisk. Det argumenterer for og viser, hvordan det pædagogiske grundlag kan bringes i spil som pejlemærker, der kan bringes i dialog med udforskninger af læringsmiljøer, hvor alle hverdagslivets processer og samspil anses for	Bred læringsforståelse, så børn støttes i at udvikle både sociale, personlige, kropslige og kognitive evner og færdigheder, herunder inden for og på tværs af de seks læreplanstemaer.

		betydningsfulde. Kapitlet inddrager to praksisfortællinger, der undersøges og diskuteres med det pædagogiske grundlag som målestok. Dermed bliver det også eksemplarisk for, hvordan man kan udvikle en evalueringskultur, der både er meningsfuld og knytter sig til det, der formuleres som pædagogisk ønskværdigt.	Evalueringskultur: En løbende og systematisk beskrivelse (fx foto, observationer mv.), vurdering og analyse af sammenhængen mellem det pædagogiske læringsmiljø og børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse.
Warming, H. (2017). Børnesyn og børneperspektiv. I: Mortensen, T. H. (red.), <i>Grundfaglig viden om pædagogiske miljøer og aktiviteter</i> (s. 17-35). Akademisk Forlag	18 sider	Kapitlet skitserer divergerende historiske og nutidige børnesyn samt introducerer forskellige måder at forstå begrebet børneperspektiv på. Der introduceres tre perspektiver på børn: et udefraperspektiv, et tilstræbt indefraperspektiv og børns eget perspektiv. De tre perspektiver bidrager med forskellig viden, som kan styrke pædagogens refleksioner i og over pædagogisk praksis.	Det gode børneliv med dannelse, børnefællesskaber og børneperspektiver. Faglig pædagogisk ledelse med fokus på at lede og udvikle pædagogisk praksis i dagtilbuddet ved at understøtte refleksioner og fagligt begrundede valg.

ØVELSESMATERIALE

MATERIALE, SOM UNDERVISER SKAL SIKRE, AT DE STUDERENDE HAR KENDSKAB TIL, SAMT, HVIS RELEVANT, LADE DE STUDERENDE ARBEJDE MED MELLEMLUNDERSVINGSGANGENE. UNDERVISER SKAL M.A.O. BLT HENVISE TIL DETTE. DER ER IKKE KRAV OM, AT DET SKAL LÆSES.

UDGIVER OG TITEL	BESKRIVELSE
* Danmarks Evalueringsinstitut og Børne- og Socialministeriet (2018) Findes på emu Dagtilbud.	Udvalgte materialer om de to temaer 'samspil og relationer' (hhv. 'Kort om' og 'I dybden med', speed drawing (film), dialogkort og materiale om inspiration til procesforløb) samt 'evaluerende pædagogisk praksis' ('Kort om', speed drawing (film), dialogkort og plakat).

FORSLAG TIL SUPPLERENDE LITTERATUR OG VIDEO

LITTERATUR, DER OMHANDLER ELEMENTER VED LÆREPLANEN			
UDGIVER & TITEL	SIDEANTAL	BESKRIVELSE	PEJLEMÆRKER
Ahrenkiel, A., Nielsen, B. S., Schmidt, C., Sommer, F. & Warring, N. (2012). <i>Daginstitutionen til hverdag – den upågtede faglighed</i> (s. 9-26 + 67-88). Frydenlund	34 sider	Den første artikel introducerer til begrebet 'den upågtede pædagogiske faglighed', der oftest opfattes som praktiske opgaver. Den anden artikel beskriver forskellige situationer og interaktioner i løbet af en hel dag i daginstitutionen, særligt med fokus på rutiner i daginstitutionen. Den sociale kvalitet, der ligger i rutinerne og ritualerne, skrives frem som betydningsfulde for børns trivsel, læring, udvikling og dannelse.	Forskellige situationer og interaktioner: leg, rutiner, spontant opståede situationer, planlagte aktiviteter og forløb mv. Strukturelle rammer (fysiske rammer, organisering af tid og personaleressourcer, normering mv.).
Bentzen, A. D. (2015). Børneperspektiv og læring. I: Ankerstjerne, T. & Broström, S. (red.), <i>Håndbog til pædagoguddannelsen. Ti perspektiver på pædagogik</i> (s. 163-181). Hans Reitzels Forlag	18 sider	Artiklen belyser børns læring i dagtilbud, der finder sted i syv forskellige læringsrum, der omfatter både planlagte aktiviteter, rutinesituationer og spontant opståede situationer. Kapitlet handler om børns læring og betydningen af, at pædagoger anlægger et ressourceorienteret børneperspektiv. Pædagoger må have fokus på alle læringsrum for at understøtte børns læring bedst muligt og ud fra et børneperspektiv. Artiklen giver et kvalificeret bud på, hvordan pædagoger kan tænke og arbejde med børneperspektiv og læring i dagtilbuddet for derved at styrke det pædagogiske læringsmiljø og børns trivsel, læring, udvikling og dannelse.	Det gode børneliv med dannelse, børnefællesskaber og børneperspektiv. Bred læringsforståelse inden for og på tværs af de seks læreplanstemaer, så børn støttes i at udvikle både sociale, personlige, kropslige og kognitive evner og færdigheder.
Broström, S., Hansen, O. H.	24 sider	Artiklen handler om demokratiske værdier, som de kommer til udtryk i	Forskellige situationer og

& Jensen, A. S. (2017). <i>Værdier i danske dagtilbud – kortlægning, analyse, refleksion</i> (s. 39-63). Akademisk Forlag		dagtilbuddenes hverdag, fx frokosten. Begrebet didaktik i en dagtilbudskontekst præsenteres med henblik på at diskutere, hvordan demokrati og demokratisk dannelse kan tænkes med ind i pædagogisk planlægning af og refleksion over børns trivsel, læring, udvikling og dannelse i dagtilbud. Empirisk grundlag viser, at pædagoger i frokosten praktiserer ud fra to grundlæggende forskellige tilgange: dels en initierende tilgang, dels en responderende tilgang.	interaktioner: Leg, rutiner, spontant opståede situationer, planlagte aktiviteter og forløb mv. Processuelle forhold (kvalitet i interaktioner mellem børnene, mellem personale og barn/børn, forældre, dagens rytme mv.).
Et inkluderende grundsyn i praksis (2015). <i>Dagens forskellige læringsrum</i>. Findes på emu Dagtilbud.	Video	Denne video på cirka 30 minutter giver et billede af, hvordan man udvikler fællesskaber og læringsrum i dagligdagen, herunder processerne med: • At gå fra individperspektiv til fokus på udvikling i fællesskaber • At sætte fokus på børns muligheder for at deltage i læreprocesser i fællesskaber • En beskrivelse og definition af læringsrum/læringsmiljøer, og hvordan man arbejder med dem i daglig praksis • En gennemgang af fire typer læringsrum • En gennemgang af daglig praksis med læringsrum og læring gennem hele dagen • Et skifte fra læring som tilpasningsproces til læring som positiv tilegnelsesproces.	Strukturelle rammer (fysiske rammer, organisering af tid og personaleressourcer, normering mv.). Det gode børneliv med dannelse, børnefællesskaber og børneperspektiv.
Et inkluderende grundsyn i praksis (2015). <i>Organisering og samarbejde</i> Findes på emu Dagtilbud.	Video	Denne video på cirka 30 minutter viser, hvordan man kan organisere sig og tilrettelægge det daglige arbejde ud fra et inkluderende grundsyn. Herunder: • Betydningen af at skifte fra voksenlogik til børneperspektiv • Samarbejdsformer på basis af børneperspektiv og pædagogiske mål • Stuetænkning eller hustænkning: Hvad er forskellen, og hvad er bedst?	Strukturelle rammer (fysiske rammer, organisering af tid og personaleressourcer, normering mv.).

		• Hvordan man arbejder med positioneringer, og hvad man kan opnå ved det • Hvordan man arbejder med roller, og hvad man får ud af det.	Det gode børneliv med dannelse, børnefællesskaber og børneperspektiv.
EVA (2017). <i>Organisering af et godt læringsmiljø i dagtilbud</i> . Findes på emu Dagtilbud .	Video	Videoen på cirka 3 minutter giver en kort introduktion til samt et visuelt overblik over, hvilke elementer man skal være opmærksom på, når man skal skabe gode læringsmiljøer for børn i dagtilbud.	Forskellige elementer i et pædagogisk læringsmiljø og samspillet mellem dem.
Frøkjær, T. (2013). Pædagogisk dokumentation og evaluering. I: Ankerstjerne, T. & Broström, S. (red.), <i>Håndbog til pædagoguddannelsen. Ti perspektiver på pædagogik</i> (s. 181-198). Hans Reitzels Forlag	17 sider	Artiklen har fokus på planlægning, gennemførelse og især evaluering af pædagogisk praksis. Gennem anvendelsen af begrebet didaktisk kompetence sættes der fokus på, hvordan pædagogisk dokumentation kan fremme didaktisk refleksion. Evalueringskultur bliver anskuet gennem begrebet evalueringskapacitet som en central del af den didaktiske kompetence. Artiklen kommer med bud på arbejdet med dokumentation gennem forskellige dokumentationsformer såsom praksis- og læringsfortællinger med inddragelse af fotofortællinger.	Faglig pædagogisk ledelse med fokus på at lede og udvikle pædagogisk praksis i dagtilbuddet ved at understøtte refleksioner og fagligt begrundede valg. Evalueringskultur: En løbende og systematisk beskrivelse (fx foto, observationer mv.), vurdering og analyse af sammenhængen mellem det pædagogiske læringsmiljø og børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse.
Hare, J. (2014). Læring i	12 sider	Dette kapitel anlægger bl.a. et børneperspektiv på læring, på baggrund af	Det gode børneliv med

børnehøjde – om at erobre verden. I: Aabro, C. (red.), <i>Læring I daginstitutioner – et erobningsforsøg</i> (s. 159-171). Dafolo		dialog med børn om, hvad de mener læring er. Herudover kommer kapitlet også omkring et bud på håndtering af det yderstyrede i form af læringsmål.	dannelse, børnefællesskaber og børneperspektiv. Bred læringsforståelse inden for og på tværs af de seks læreplanstemaer, så børn støttes i at udvikle både sociale, personlige, kropslige og kognitive evner og færdigheder.
Illeris, K. (2007). Læringens processer og dimensioner. I: Illeris, K., <i>Læring</i> (s. 35-44). Roskilde Universitetsforlag	9 sider	I kapitlet introducerer Illeris sin læringstrekant. Læringstrekanten er en model, som illustrerer læring som to processer – en proces, hvor den lærende er i samspil med andre, og en individuel tilegnelsesproces. Modellen viser syn på læring, som handler om andet og mere, end at læring er noget rent kognitivt. Således har forhold som motivation, samspil samt anerkendelse stor betydning for den barnets læring.	Bred læringsforståelse inden for og på tværs af de seks læreplanstemaer, så børn støttes i at udvikle både sociale, personlige, kropslige og kognitive evner og færdigheder.
Jensen, A. S. (2014). Dannelse og didaktik i vuggestue og dagpleje – på vej mod situationsbevidsthed som didaktisk kategori. <i>Kognition & Pædagogik</i> (nr. 94, december, s. 50-63)	13 sider	Artiklen giver et kort historisk rids, som har til formål at synliggøre, at dagplejere og vuggestuepædagoger er blevet didaktikere. Didaktik og dannelsesbegreberne defineres med udgangspunkt i børn i 0-3-årsalderen. Forfatteren diskuterer, hvorvidt man kan arbejde didaktisk ift. små børn. Han når frem til, at det kan man via en særlig situations- og nærhedsorienteret didaktik, som er baseret på begreber som omsorg, medbestemmelse og solidaritet.	Processuelle forhold: Kvalitet i interaktioner mellem børnene, mellem personale og barn/børn, forældre, dagens rytme m.v. Faglig pædagogisk ledelse med fokus på at lede og udvikle pædagogisk praksis i

			dagtilbuddet ved at understøtte refleksioner og fagligt begrundende valg.
Jensen, A. S. (2018). Faglig ledelse og organisering af læringsmiljøer. I: Mortensen, T. H. & Næsby, T. (red.), <i>Den styrkede pædagogiske læreplan. Grundbog til dagtilbudspædagogik</i> . Dafolo	12 sider	Artiklen præsenterer et perspektiv, som både pædagoger og ledere kan benytte til at undersøge og udvikle praksis. Begrebet professionelt læringsfællesskab introduceres, og følgende fire punkter til at analysere læringsmiljøer med gennemgås: processer, strukturer, læreplan og børns perspektiv. Artiklen indeholder konkrete eksempler på dette arbejde fra praksis. Arbejdet med organisering af læringsmiljøer kan ses som en del af en evalueringskultur, der arbejder med at vurdere og analysere sammenhængen mellem det pædagogiske læringsmiljø og børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse.	Evalueringskultur: en løbende og systematisk beskrivelse (fx foto, observationer mv.), vurdering og analyse af sammenhængen mellem det pædagogiske læringsmiljø og børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse. Faglig pædagogisk ledelse med fokus på at lede og udvikle pædagogisk praksis i dagtilbuddet ved at understøtte refleksioner og fagligt begrundede valg.
Johansson, E. & Samuelsson, I. P. (2011). <i>Læreri leg – børns læring gennem samspil</i> (s. 48-87). Dafolo	39 sider	Med baggrund i svensk forskning behandler bogen begreberne leg og læring samt undersøger, hvordan læring kommer til udtryk i samspillet mellem børn og pædagoger. I kapitlet er fokus på tre former for samspil og på, hvorledes disse samspilsformer åbner op for forskellige pædagogroller med forskellige grader af styring, og hvilken betydning dette får for børns leg og læring i børnefællesskaber. De tre samspilsformer belyses gennem analyser af konkrete praksiseksempler.	Processuelle forhold: Kvalitet i interaktioner mellem børnene, mellem personale og barn/børn, forældre, dagens rytme m.v. Bred læringsforståelse

			inden for og på tværs af de seks læreplanstemaer, så børn støttes i at udvikle både sociale, personlige, kropslige og kognitive evner og færdigheder.
Kjær, B. (2010). <i>Inkluderende pædagogik – God praksis og gode praktikere</i> (s. 147-184). Akademisk Forlag	37 sider	De to kapitler sætter fokus på forældresamarbejde på baggrund af Bjørk Kjærs forskning af den inkluderende praksis. Kapitel 7 kommer rundt om forskellige samarbejdslogikker og sætter fokus på betydningen af positioneringen af forældrene for forældresamarbejdet. Kapitel 8 dykker teoretisk ned i praktiske erfaringer med, hvad der virker godt i forældresamarbejdet særligt i forhold til de familier, der er i udsatte positioner.	Forældresamarbejde om børns trivsel, udvikling, dannelse og læring. At alle børn er en del af læringsmiljøet uanset forudsætninger, herunder børn i udsatte positioner.
Kornerup, I. & Petersen, M. (2015). Børns involvering i hverdagsbeslutninger og forandringsprocesser. I: Kornerup, I. & Næsby, T. (red.), <i>Kvalitet i dagtilbud</i> (s. 211-232)	22 sider	Artiklen bygger på forskning om, med og af børn, med fokus på, hvordan metoder til reelt at involvere børn i alt fra beslutninger i deres møde med professionelle til involvering i forandrings- og forskningsprojekter, kan udvikles. Der præsenteres en involveringsmodel med centrale opmærksomhedspunkter for pædagogen. Mosaikmetoden samt foto- og billedokumentationsmetoder præsenteres som konkrete værktøjer til at inddrage børnene i hverdagslivets beslutninger.	Det gode børneliv med dannelse, børnefællesskaber og børneperspektiv. At alle børn er en del af læringsmiljøet uanset forudsætninger, herunder børn i udsatte positioner.
Krogh, S. & Smidt, S. L. (2017). Hverdagens rutiner – en oversat ressource. I: Mortensen, T. H. (red.),	16 sider	Kapitlet argumenterer for, at det er vigtigt at have et fagligt blik på hele hverdagen og de pædagogiske rutiner. Kapitlet bygger på et forskningsprojekt og har fokus på de pædagogiske rutiner som ét af tre læringsrum; de pædagogiske aktiviteter, børnenes legeskultur og de	Forskellige situationer og interaktioner: Leg, rutiner, spontant opståede situationer,

<i>Grundfaglig viden om pædagogiske miljøer og aktiviteter</i> (s. 79-95). Akademisk Forlag		pædagogiske rutiner. Der gives bud på, hvorledes en nøje organisering af de pædagogiske rutiner giver særlige deltagelsesmuligheder for alle børn, og på hvilken måde inddragelsen får indvirkning på børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse. Afslutningsvis kommer kapitlet rundt om, hvordan forældresamarbejde kan styrkes ved at formidle arbejdet med rutinerne til forældrene.	planlagte aktiviteter og forløb mv. Strukturelle rammer (fysiske rammer, organisering af tid og personaleressourcer, normeringer mv.).
Larsen, M. B. (2018). Overgangen fra børnehave til skole – fællesskabets betydning. I: Mortensen, T. H. & Næsby, T. (red.), <i>Den styrkede pædagogiske læreplan. Grundbog til dagtilbudspædagogik</i>. Dafolo	12 sider	Kapitlet lægger op til refleksioner over, hvordan pædagoger i børnehave og børnehaveklasse kan bidrage til at skabe sammenhæng i børns liv i overgangen fra børnehave til skole. Kapitlet fremhæver betydningen af et godt samarbejde mellem pædagoger i børnehave og børnehaveklasse, der vægter kendskabet til hinandens praksis. En fælles indsats, der understøtter et sammenhængende børneliv.	Samarbejde: Tværfagligt samarbejde, inddragelse af lokalsamfundet og sammenhæng i børnenes liv.
Næsby, T. (2018). Datainformeret praksisudvikling og udvikling af evalueringskultur. I: Mortensen, T. H. & Næsby, T. (red.), <i>Den styrkede pædagogiske læreplan. Grundbog til dagtilbudspædagogik</i>. Dafolo	12 sider	I artiklen beskrives værktøjer til dels at træffe meningsfulde valg af indsatsområder og for tilrettelæggelsen samt indsamlingen af data og dokumentation til evaluering af læringsmiljøet i dagtilbud, der retter et eksternt blik på kvaliteten og producerer et forskningsbaseret grundlag for evaluering, dokumentation og praksisudvikling.	Evalueringskultur: En løbende og systematisk beskrivelse (fx foto, observationer, mv.), vurdering og analyse af sammenhængen mellem det pædagogiske læringsmiljø og børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse.
Københavns Professionshøjskole (2015). <i>Rutinepædagogik</i>	Video, ca. 13 min.	Videoen på cirka 13 minutter handler om at benytte de daglige rutiner aktivt i den pædagogiske praksis. Forsker Søren Smidt og praktiserende pædagoger fortæller i videoen, hvordan det gavner børnenes læring og	Faglig pædagogisk ledelse med fokus på at lede og udvikle

Findes på emu Dagtilbud .		fællesskab at hjælpe til med alt fra at rydde af bordet til at tage tøj på.	pædagogisk praksis i dagtilbuddet ved at understøtte refleksioner og fagligt begrundede valg. Forskellige situationer og interaktioner: Leg, rutinesituationer, spontant opståede situationer, planlagte aktiviteter og forløb mv.
Københavns Professionshøjskole (2017). <i>Børn og leg</i> Findes på emu Dagtilbud .	Video, ca. 10 min.	Man leger, fordi man skal være venner. Det forklarer et af børnene i denne film på 10 minutter, hvor lektor på Københavns Professionshøjskole Søren Smidt fortæller om legens store betydning for børns sociale relationer og den rolle, pædagoger kan spille, så alle børn får mulighed for at være med. I filmen følger man børnene i blandt andet vild tumleleg og på børnehavens legeplads, og børnene fortæller om, hvordan man får lov at være med i en leg. I filmen oplever man også, hvordan pædagogerne arbejder i forhold til børnenes leg.	Forskellige situationer og interaktioner: Leg, rutinesituationer, spontant opståede situationer, planlagte aktiviteter og forløb mv.
Københavns Professionshøjskole (2017). <i>Forældresamarbejde – at bygge bro mellem børns livsverdener</i> Findes på emu Dagtilbud .	Video, ca. 10 min.	Videoen på knap 10 minutter kan inspirere til, hvordan der kan skabes sammenhæng i børnenes liv. Videoen tager udgangspunkt i en hverdag i en vuggestue, hvor børnene udfolder deres kreativitet. Deres kreative produkter bliver pakket ned i en blå kuffert, som de får med hjem. Forældrene får stillet nogle opgaver – for eksempel skal de sammen med deres børn rive avispapir i stykker. Det hele dokumenteres med tekst og billeder i en logbog for hvert barn, og på den måde skabes der forbindelse mellem institutionen og hjemmet.	Samarbejde: Tværfagligt samarbejde, inddragelse af lokalsamfundet og sammenhæng i børnenes liv. Forældresamarbejde om børns trivsel, udvikling, dannelse og læring.

Ringsmose, C. & Staffeldt, L. (2012). <i>Rum og læring – om at skabe gode læringsmiljøer i børnehaven</i> (s. 52-99). Dafolo	47 sider	Teksten handler om, hvordan dagtilbuddets fysiske rammer kan invitere og inspirere til forskellige lege og aktiviteter gennem en bevidst indretning, der tilgodeser børns forskellige behov for hvile, ro, bevægelse, kreativitet og udfordringer fysisk, psykisk og kognitivt. Der gives både teoretiske perspektiver på arbejdet med læringsmiljøer og praktiske opmærksomhedspunkter i indretningen af læringsmiljøet for i vuggestuen og børnehaven.	Strukturelle rammer (fysiske rammer, organisering af tid og personaleressourcer, normering mv.).
Schwartz, I. & Sørensen, O. M. (2018). Inklusion gennem musikalske aktiviteter – et skridt tilbage og to frem. I: Mortensen, T. H. & Næsby, T. (red.), <i>Den styrkede pædagogiske læreplan. Grundbog til dagtilbudspædagogik</i> . Dafolo	12 sider	Kapitlet omhandler det pædagogiske arbejde med at skabe inkluderende fællesskaber i dagtilbud. Der udforskes, hvordan almenpædagogiske aktiviteter som musik og dans kan have betydning i en inkluderende pædagogik. Der vises, hvordan børn aktivt skaber fællesskaber, og hvor vigtigt det er, at voksne skaber gode betingelser herfor. Der diskuteres, hvordan et blik for børnenes perspektiver kan inspirere til det pædagogiske arbejde med at udvide børns fælles deltagelsesmuligheder i musikalske aktiviteter.	Det gode børneliv med dannelse, børnefællesskaber og børneperspektiv. At alle børn er en del af læringsmiljøet uanset forudsætninger, herunder børn i udsatte positioner.
Sommer, D. (2015). Tidligt i skole eller legende læring? Evidensen om langtidsholdbar læring og udvikling i daginstitutionen. I: Sommer, D. & Klitmøller, J. (red.), <i>Læring, dannelse og udvikling – kvalificering til fremtiden i daginstitution og skole</i> (s. 61-83). Hans Reitzels Forlag	22 sider	Artiklen handler om to modsatrettede syn på, hvordan børn lærer. Den første opfattelse går på, at børn lærer mest i en voksenstyret instruktionspædagogik, og leg anses her nærmest som tidsspilde. Den anden opfattelse fremhæver den frie leg som meget afgørende for børns læring. Dion Sommer belyser skismaet ud fra nyere internationale forskningsresultater.	Forskellige situationer og interaktioner: Leg, rutinesituationer, spontant opståede situationer, planlagte aktiviteter og forløb mv. Bred læringsforståelse inden for og på tværs af de seks læreplanstemaer, så børn støttes i at udvikle både sociale, personlige, kropslige og kognitive evner og

			færdigheder.
Togsverd, L. (2016). Når pædagogik skal gøres op i "kvalitet". <i>VERA</i> (årgang juni 2016, hæfte 75)	4 sider	Artiklen beskriver udfordringer knyttet til at måle kvalitet i daginstitutionsregi. Artiklen behandler skismaet mellem kommuners forpligtelse til at dokumentere faglige indsatser kvantitativt samt den pædagogiske praksis, der ikke altid lader sig indfange og dokumentere kvantitativt.	Evalueringskultur: En løbende og systematisk beskrivelse (fx foto, observationer, mv.), vurdering og analyse af sammenhængen mellem det pædagogiske læringsmiljø og børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse.